

РОЗВИТОК СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ВИМОГ БОЛОНСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

В останнє десятиріччя ХХ століття у системі організації освітньої діяльності в Україні відбулися зміни, які загалом збігаються з напрямом світових тенденцій у сфері освіти. Найважливішими серед них є такі:

- перехід до ступеневої освіти, впровадження освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр, магістр;
- диверсифікація навчальних закладів за напрямками підготовки та формами власності;
- значне урізноманітнення форм навчання та закладів післядипломної освіти;
- розвиток недержавного сектору освіти.

В Україні відповідно до вимог Болонської конвенції розроблено правову базу для створення гнучкої ступеневої структури освітньо-кваліфікаційних рівнів, яка узгоджується із структурами освіти більшості країн світу, визнана ЮНЕСКО, ООН та багатьма міжнародними організаціями. Згідно з Законом України «Про освіту», встановлені освітні рівні: початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта.

Принцип ступеневості з урахуванням національних інтересів і прогресивних світових тенденцій закладено в основу цілісної системи вищої освіти в законах України «Про освіту» ст. 30, «Про вищу освіту» ст. 8. Нормативною базою для її впровадження є постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 року №65 «Про затвердження положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)».

Важливо підкреслити, що впровадження ступеневої вищої освіти в Україні здійснено своєчасно, перший набір на навчання за освітньою програмою бакалавра відбувся у 1996 році, ще до підписання Болонської декларації (18.06.1999 р.), в якій закріплено принцип ступеневості – двоциклове навчання.

Із запровадженням ступеневої вищої освіти вдалось досягти наступних змін у координатах навчально-виховної діяльності на різних рівнях. Оптимізовано "Перелік напрямів та спеціальностей підготовки фахівців з вищою освітою" за професійним спрямуванням різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, який на сьогодні налічує 78 напрямів підготовки, 283 спеціальності молодшого спеціаліста, 333 і 339 – спеціаліста і магістра. З метою розширення можливостей використання фахівців, цілеспрямованої їх підготовки і більшої адаптації до умов конкретної практичної діяльності запроваджено близько 1400 спеціальностей. Все це дозволило створити ієрархічну систему ступеневої вищої освіти, яка динамічно реагує на зміни ринку праці та задовольняє різнопланові потреби громадян на освіту протягом життя.

Подальшому розвитку ступеневої підготовки сприяє впровадження галузевих стандартів вищої освіти. При цьому мають місце різні схеми підготовки як стосовно вступу на програму певного освітньо-кваліфікаційного рівня, так і послідовності, термінів навчання. Підготовка молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти у більшості вищих навчальних закладів не перевищує чотирьох, а на базі повної загальної середньої освіти – трьох років. Термін підготовки бакалаврів із більшості напрямів становить чотири роки; спеціаліста, магістра протягом, як правило, одного року (схема 4+1). Запроваджені також інші схеми: 3,5+1,5 (напрямок 0503 "Торгівля"), 4,5+1,5 (в напрямі 1201 "Архітектура"), 4+1,5 (в напрямі 0915 "Комп'ютерна інженерія"); досить поширеною є схема навчання у форматі "бакалавр-спеціаліст-магістр": 4+1+1. У напрямках 1101 "Медицина" та 1305 "Ветеринарна медицина" відповідно до ст. 13 Закону України "Про вищу освіту" навчання відбувається за

наскрізними програмами тривалістю п'ять років і більше.

Водночас, реалізація у повному обсязі вимог Болонської конвенції ступеневої вищої освіти має значні проблеми, що обумовлено недостатньою обґрунтованістю організаційних заходів та рядом невирішених питань.

Не дотримуються вимоги ст. 12 Закону України "Про вищу освіту" щодо забезпечення вищої школи державним стандартом, зокрема, "Переліком кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями". Це породжує проблему у визначенні кваліфікацій, перенасиченні окремих напрямів підготовки надто широким спектром спеціальностей, їх дублюванні в різних напрямках підготовки та галузях знань. Так, згідно з "Переліком напрямів і спеціальностей" – "Моделювання та конструювання виробів народного вжитку" знаходиться у двох різних напрямках підготовки: "Мистецтво" та "Легка промисловість". Внаслідок цього розроблені два стандарти різного змісту і, відповідно, встановлені різні кваліфікації: "модельєр-конструктор" і "технік-технолог".

У Рожищенському технікумі Львівської національної академії ветеринарної медицини із спеціальності 5.130203 "Зоотехнія" встановлена кваліфікація "зооветтехнік-організатор", тоді як з такої самої спеціальності у Горохівському державному сільськогосподарському технікумі – "зоотехнік". У Київському педагогічному коледжі при Національному університеті імені Тараса Шевченка за освітньо-професійною програмою 6.0101 "Педагогічна освіта" визначено кваліфікації "бакалавр педагогіки" та "бакалавр філології". У ряді випадків замість кваліфікації зазначено лише назву освітньо-кваліфікаційного рівня – "молодший спеціаліст".

Відповідно до галузевого стандарту вищої освіти "Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра з напрямку 0501 "Економіка і підприємництво" кваліфікація бакалаврів визначається не за напрямом, а за кожною з 14 спеціальностей. Різниця змісту підготовки бакалаврів за окремими програмами вказаного напрямку складає до 1566 академічних годин, з них – 972 години нормативної частини. Подібна ситуація в напрямі 0902 "Інженерна механіка", де готуються фахівці освітньо-кваліфікаційного рівня, спеціаліст, магістр за 30 спеціальностями, в напрямі 0921 "Будівництво" – за вісьмома. Як наслідок, продовжувати навчання за освітньо-професійною програмою спеціаліста або магістра випускник з дипломом бакалавра може лише за здобутим фахом, що звужує можливості ступеневої освіти.

До того ж чинна практика ускладнює організацію навчально-виховного процесу – студенти одного напрямку підготовки нерідко закріплюються за різними деканатами.

На наш погляд, доцільно уніфікувати чинну практику підготовки фахівців, зробити її більш гнучкою стосовно певних об'єктів праці й знарядь, що забезпечить більшу мобільність випускників, можливість кращої адаптації до різних умов праці.

Болонська конвенція передбачає, що модель спеціаліста повинна являти собою опис того, яким набором компетенцій володіє випускник, до виконання яких професійних функцій він повинен бути підготовлений і яким має бути ступінь його підготовленості до виконання конкретної функції. Структура моделі бакалавра й магістра для галузі техніки і технологій повинна включати наступні групи компетенцій:

- 1) соціально-особистісні;

- 2) економічні та організаційно-керівні;
- 3) загальнонаукові;
- 4) загальнопрофесійні (інваріантні до професійної діяльності);
- 5) спеціальні (володіння алгоритмами діяльності, пов'язаними з моделюванням, проектуванням, науковими дослідженнями).

Перші чотири групи є фундаментом, що дозволяє випускникові гнучко орієнтуватися на ринку праці й бути підготовленим до продовження освіти як на другому (магістерському) ступені для бакалавра, так і в галузі післядипломної освіти (див. рис. 1).

Блок спеціальних компетенцій (професійно-орієнтованих умінь та навичок) вирішує задачу об'єктивної і предметної підготовки, тобто забезпечує зв'язок з об'єктом, предметом праці. Підготовка бакалавра і магістра з конкретної спеціальності відрізняється головним чином ступенем підготовленості до виконання конкретних функцій, а не набором компетенцій.

Основою компетенцій є наукові знання, однак найсильніше цей аспект проявляється в підготовці магістрів з спеціальності, що забезпечує здатність цих спеціалістів до вирішення особливо складних питань і прийняття самостійних рішень.

Для забезпечення можливості адаптації випускника до динамічного розвитку галузі техніки й технологій він повинен володіти широким кругозором, загальнотехнічною освітою, яка виходить за рамки загальної освіти, що формується середньою школою. Фундаментальні знання, які визначають загальнотехнічну освіту, повинні формуватися в результаті оволодіння студентом циклів природничо-наукових і математичних дисциплін, а також знань у галузі організаційно-керівної діяльності, інформаційних технологій, матеріалознавства, електротехніки, інженерної графіки та ін.

Для фахового бакалавра характерним є виробничо-технологічна, організаційно-керівна, сервісно-експлуатаційна, монтажно-налагоджувана, розрахунково-проектна та експериментально-дослідницька діяльність. Оскільки магістерська підготовка здійснюється на базі бакалаврської, фаховий магістр підготовлений до всіх видів і узагальнених завдань професійної діяльності, до яких підготовлений бакалавр. Ступінь магістерської підготовки необхідний для здійснення випускником проектно-конструкторської, проектно-технологічної, науково-дослідницької та організаційно-керівної діяльності. Магістр здобуває освіту більш високої якості (рівня), яка має надавати йому порівняно з бакалавром додаткові можливості в галузі професійної діяльності, у т.ч. право самостійно вести окремі роботи (проекти), приймати необхідні рішення і т.п. У зв'язку з цим, при коректуванні "Кваліфікаційного довідника посад керівників, спеціалістів та інших службовців" доцільно зазначити, що магістр спеціальності здатний обіймати посаду вищого рівня, ніж бакалавр (інженер другої категорії, молодший науковий співробітник).

Важливо визначитися з тим, який професійний рівень повинні мати бакалаври. Від цього значною мірою залежить успішність впровадження в цілому системи ступеневої підготовки.

На початку 1990-х років, коли розпочинався процес розмежування рівнів ступеневої підготовки, було визначено, що бакалавр взагалі не повинен мати кваліфікації і мусить обмежуватися освітнім рівнем як початковим для подальшої професійної підготовки в системі вищої освіти. Але ця точка зору

проіснувала недовго. Виходячи із європейського досвіду, було прийнято рішення про необхідність професійного спрямування бакалаврів. Враховуючи традиції вітчизняної системи вищої освіти, високий авторитет середньої спеціальної освіти, було прийнято рішення дорівняти рівні молодшого спеціаліста і бакалавра, а також спеціаліста і магістра. Така практика також виявилась хибною.

Навіть не беручи до уваги тих практичних навичок, які закладалися в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, рівень підготовки бакалавра студенти поєднували з молодшим спеціалістом і розглядали як проміжний, що не відповідає можливостям повноцінної реалізації майбутнього фахівця. Тому майже 100% бакалаврів переходило на подальші програми спеціаліста або магістра.

По-перше, це не сприяло укріпленню авторитету майбутнього фахівця, який отримав кваліфікаційний рівень бакалавра, його успішному закріпленню на виробництві.

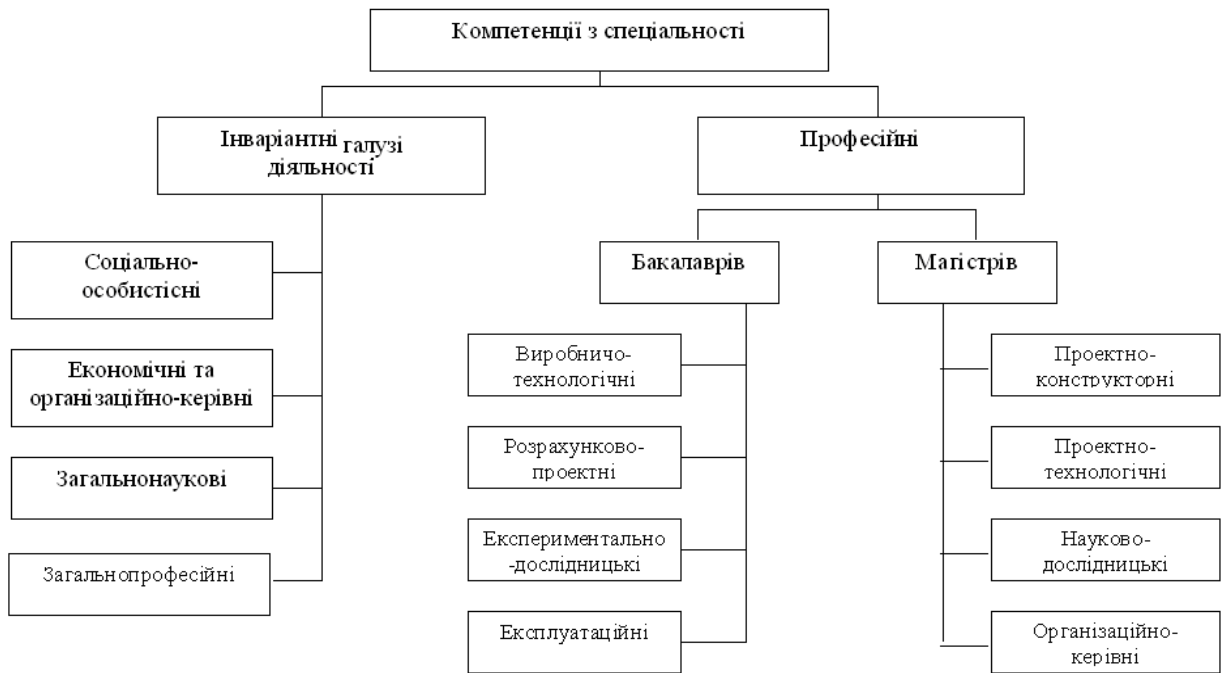
По-друге, заміна статусу "молодший спеціаліст" на "бакалавр" не вплинула докорінно на зміст підготовки й набуті таким фахівцем практичні навички.

Рівень підготовки "бакалавр" повинен бути професійно сформованим і закінченим для успішного виконання практичної діяльності. З числа студентів, які отримали цей рівень тільки 10-15% найбільш успішних, схильних до наукової роботи повинні мати можливість продовжувати навчання за магістерськими програмами.

Загальноосвітньою тенденцією сучасного стану освіти виступає розвиток процесів децентралізації, які знаходять прояв у делегуванні відповідальності на нижчі рівні управління, місцевим органам влади.

Розширення повноважень органів управління освітою місцевого рівня зумовлює необхідність кращого врахування регіональних особливостей. Загалом охоплюючи широке коло питань: організаційних, педагогічних, управлінських, фінансових, відносно різних ланок освіти воно знаходить різні форми прояву. Найчастіше місцевим органам управління надаються більші повноваження щодо пошуку та використання фінансових ресурсів (місцеві цільові податки, додаткове фінансування з місцевих бюджетів, утримання частини загальнодержавних податків на місцевому рівні тощо). В Україні, на жаль, це потребує свого вирішення проблема розширення повноважень місцевих органів державної влади для акумуляції і розпорядження фінансовими ресурсами.

І ще однією важливою стороною цього процесу виступає дедалі більше залучення громадськості до вирішення освітніх питань. Законом «Про освіту» та іншими програмними документами передбачено створення державно-громадської системи управління освітою в Україні, коли разом з органами державного управління рівноправним суб'єктом стає система громадського самоврядування. Розширення участі громадськості в управлінні освітньою діяльністю є необхідною умовою як підвищення ефективності самого процесу управління, так і всієї освітньої діяльності, забезпечення високого рівня якості освітніх послуг, гнучкості навчального процесу, мобільності згідно з вимогами ринку праці тощо. Демократизації вищої освіти сприяло створення при Міністерстві освіти і науки Громадської колегії, Громадської ради з вищої освіти та Всеукраїнської студентської ради.

Згідно з законом функцією органів громадського самоврядування в освіті є внесення пропозицій щодо формування державної політики в галузі освіти, вирішення у межах своїх повноважень питань навчально-виховної, науково-дослідної, методичної, економічної та фінансово-господарської діяльності.

Однак, не менш важливими виступають питання впровадження громадського контролю, реальної, а не формальної участі громадськості у вирішенні освітніх проблем. Такі процедури не розроблені достатньою мірою, хоча згідно з Болонською угодою їм

відводиться неабияка роль. Формальні громадські утворення, організації поки що не стали партнером в управлінні освітою, а їхня участь у прийнятті рішень залишається декларативною і формальною.

Закріплення демократичних принципів і форм організації управління вищою освітою в законодавчих і нормативних документах є важливим кроком у процесі модернізації системи вищої освіти. Однак, не менш важливим є впровадження відповідних механізмів, які дозволяють не просто декларувати, а й неухильно їх дотримуватися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). Постанова КМ України від 20.01.1998 р. №65 // Офіційний вісник України. – 1998. - №3. - С. 202-207.

2. Закон України “Про освіту” від 23 березня 1996 р. // Закони України. – Т.10.– С.168-192.

3. Закон України “Про вищу освіту”. – К.,2002.

Подано до редакції 3.02.06